

DENUMIRI DE PLANTE SEMNALATE ÎN NOUL TESTAMENT DE LA BĂLGRAD (1648)

D. ȘESAN*

Abstract: It has been identified 15 plant names, among them 4 coming from the folk language, 3 from the oriental exotical terminology and 8 from the usual terminology.

Key words: folk terminology of plants (grape, mint, bramble, caraway, cane, scion etc.)

Prezenta contribuție aduce în discuție terminologia botanică utilizată într-o tipăritură religioasă din Transilvania, de la mijlocul secolului al XVII-lea: *Noul Testament de la Bălgrad* (1648), continuând astfel studiile unor cercetători ca Natalia Trandafirescu (1997) sau Marian Niță (1991), care au semnalat diferite fitonime în textele antice sau religioase¹.

Terminologia botanică este destul de bine reprezentată în paginile Noului Testament. Substantivele comune, cu circulație mare în aria dacoromână, de tipul: buruiună, crin, grâu, in, muștariu, orz, pelin și varză, au constituit obiect de analiză al prezentei contribuții.

Ne-am concentrat atenția asupra următoarelor cuvinte:

AUA: „... și culeage strugurii viei pământului că s-au copt aua” (*Apocalips*, cap. 14, vers. 19, p. 314²/27), glosat marginal „poama”. (În același pasaj din *Biblia*, 1688 „poamă”, iar în *Biblia Șaguna* „strugurii”). Cu sensul de „strugure” din lat. *uva*, termenul a fost atestat în textele rotacizante (*Psaltirea Șcheiană* și *Psaltirea Voroneșeană*², în *Cazaniile* lui Coresi din 1564 și 1580, *Psaltirea* lui Coresi, 1577, *Palia de la Orăștie*, în *Lexiconul slavo-românesc* al lui Mardarie Cozianul³ și este cunoscut și în dialectul macedoromân⁴. Ca arie de răspândire, termenul a circulat în zona Maramureșului și a Banatului⁵, este cunoscut și în Muntenia și Oltenia, cu un sens nou: varietate de struguri cu boabe mici și dese⁶, se datorează, după părerea unor cercetători, frecventelor contacte cu populația sud-dunăreană⁷ sau migrației ardelenilor peste munți⁸.

În Transilvania, „auă” a circulat concomitent cu „strugure”, ambele atestate în *Palia de la Orăștie* și în *Noul Testament* (1648), după care a dispărut din limbă, dovadă fiind explicația marginală din tipăritura bălgrădeană⁹, ca și neînregistrarea lui în dicționarele mai noi (DLRM și DEX).

POAMĂ, din lat. *poma*, cu sensul de „strugure” este cunoscut mai ales în Moldova, dar și în Țara Românească¹⁰ și a fost utilizat în *Noul Testament* (1648) ca echivalent semantic al lui „aia” pentru „strugure”. Dar „poamă” mai este atestat în această tipăritură și cu sensul primar de „fruct al unui pom”: „Și stealele ceriului căzură pe pământ, cumu-și leapădă smochinul poamele sale cându-l scutură vânt mare” (*Apocalips*, cap. 6, vers. 13, p. 308¹¹/25), cu completarea marginală: „ceale săci și viermănoase”¹¹. În pasajul corespunzător din *Biblia*, 1688, citim: „precum smochinul leapădă smochinele ceale crude ale ei...”, deci sensul este de „fruct al unui pom”.

* Arhivele Naționale ale României, București

În paginile aceluiși capitol (*Apocalips*) întâlnim două sensuri: acela restrâns, specific astăzi Moldovei, de „strugure” și acela general de „fruct”. De altfel, cu acest sens este folosit termenul și în *Evanghelia după Matei*, cap. 12, vers. 33, p. 16^{f/7}: „Sau faceți pomul bun și poamele lui bune, sau faceți pomul putred și poamele lui putrede” (textul identic este consemnat și în *Biblia*, 1688; în ediția din 1939 a *Bibliei*, p. 1111, apare termenul „rod”).

Pentru sensul de „strugure”, traducătorii bălgrădeni au apelat la doi termeni regionali: „auă” (Transilvania) și „poamă” (Moldova), ambele de origine latină¹².

STRUGURE. După cum arătam mai sus, în același capitol și în aceeași frază mai apare un termen glosat marginal, dar care se alătură perechii sinonimice: „auă - poamă”. Este vorba de „strugure”: „... slobozi seacerea ta cea ascuțită și culeage strugurii viei pământului: că s-au copt auă” (*Apocalips*, cap. 14, vers. 18, p. 314^{f/26}).

Asupra etimologiei cuvântului, păreri sunt împărțite, iar argumentele aduse în sprijinul uneia din păreri sunt considerate insuficiente sau chiar irelevante¹³.

În *Evanghelia după Matei* (cap. 23, vers. 23, p. 30^{v/11}) sunt consemnate câteva fitonime, cu sinonimele lor glosate marginal: „Vai de voi, cărtulari și farisei fățarnici, că zeciuți mintă, cimbrul și cheminul și lăsați ceale mai greale a legii, giudecata și milosteniia și credința” („mintă” fiind explicată prin „iză”, iar „cheminul” prin „molotrul, ce-i ca mărariul”), iar în *Evanghelia după Luca* (cap. 11, vers. 42, p. 84^{v/11}), în pasajul similar citim: „Ce vai de voi fariseilor, că zeciuți mintă și ruta și toate legumile și lăsați înapoi giudecata și dragostea lui Dumnezeu” („mintă” fiind explicată prin „iză”).

La prima vedere ar rezulta că traducătorii au păstrat „mintă”, cu explicația marginală „iză” în ambele evanghelii, dar au înlocuit „cimbrul” din *Evanghelia după Matei* cu „ruta” în *Evanghelia după Luca* și „cheminul” cu „toate legumile”.

MINTA, plantă labiată mirositoare (*Mentha piperita*, *M. crispa*, *M. silvestris*, *M. aquatica*)¹⁴, creează probleme lingviștilor sub aspect etimologic. Al Cihac¹⁵, Th. Capidan¹⁶ și L. Șăineanu¹⁷ pledează pentru o etimologie latină „mentha”, Tiktin¹⁸, Candrea¹⁹, autorii DLRM²⁰, DEX²¹ și DLR²² propun o etimologie slavă, „menta”, venită prin latină sau greacă, iar L. Tamás propune o etimologie maghiară²³. V. Arvinte²⁴ respinge toate etimologiile anterioare și îl derivă din grecescul bizantin „mintha”, intrat în limbă înainte de secolul al XIII-lea, idee agreată și de Al. Graur²⁵.

Răspândirea teritorială a „minteii” indică zona nordică a țării: Moldova, Bucovina, Transilvania de nord, Crișana și Maramureșul²⁶, iar dicționarele citate dau ca primă atestare tocmai pasajul din *Noul Testament* (1648).

Etimonul slav „menta” explică mai bine fenomenul trecerii lui „e” accentuat în poziție nazală în „i”²⁷, cu atât mai mult cu cât influența greacă în părțile nordice ale țării este mai puțin relevantă, unele cuvinte grecești pătrunzând în limbă prin intermediul slavonei²⁸.

Spre deosebire de „mintă”, „iză” este atestată în părțile sudice: Dobrogea, Oltenia, sudul Transilvaniei²⁹ și de aceea majoritatea dicționarelor dau ca exemplu textul din *Biblia*, 1688.

În privința etimologiei, păreri sunt împărțite: Pușcariu și DA propun o etimologie maghiară „izmat”, cu sensul de „aromă”³⁰, A. Scriban și V. Arvinte propun o etimologie grecească „ghismă”³¹, pentru ca la Șăineanu și în DEX să se propună, cu prudență, o etimologie necunoscută.

Aria lui „mintă” se suprapune cu aria lui „iză” în centrul Transilvaniei, zonă în care cei doi termeni au conviețuit, fiind socotiți chiar sinonime perfecte și deci utilizați ca atare în *Noul Testament* (1648).

În pasajul citat la început din *Evanghelia după Matei* este pomenit și „cimbrul”. Acesta nu este explicat marginal, deci nu formează un cuplu sinonimic. În schimb, în *Biblia*, 1688, pentru „cimbru” întâlnim „mărariu”, la fel ca și în *Biblia Șaguna*.

Consultând ediții bilingve ale Bibliei: *Nouveau Testament interlinéaire grec/français*, Swindon, 1993, *The Interlinear Greek-English New Testament*, Londra, 1984 și *Novum Testamentum Graece et Latine*, Stuttgart, 1990, am constatat că pentru termenul „cimbru” din ediția bălgrădeană, corespondentul este „mărar”: „anethum” (lat.), „ιδυοσμον” (greacă), „fenonil” (franc.), „dill” (engl.). Termenul are etimologie grecească „θιμβρος”³², dar a intrat în limbă prin filieră slavă „čebr” (care a dat în limba sârbă „čabor” și în rusă „čubar”³³).

O sinonimie mai bogată prezintă termenul „chemin”, echivalent cu „molotru”, ce-i ca mărariul”.

CHEMIN, ca variantă fonetică a formei populare „chimen” (*Carum carvi*) este definit ca o plantă erbacee cu flori mici, albe sau roșiatice³⁴, existând în paralel cu forma literară chimion (*Cuminum cyminum*)³⁵. Pentru „chimen” s-a propus etimologia grecească „κυμνον”³⁶, care a putut cunoaște și o filieră slavă (în limba bulgară este „kimen”), care corespunde și aspectului fonetic românesc. Pentru „chimion” s-a propus etimonul turcesc „kimyon”, dar care a putut pătrunde în limbă tot prin filieră slavă (în limba bulgară „kimion”)³⁷.

În glosa marginală la „chemin” ni se indică un termen mai rar întâlnit: „molotru”. Definit ca o plantă erbacee din familia Leguminoaselor (*Melilotus officinalis*)³⁸, este echivalent cu sulfina (cu flori galbene)³⁹, iar în Transilvania prin „molotru” se înțeleg două plante din familia Umbeliferelor: „chimenul” (*Carum carvi*) și „molura” (*Foeniculum vulgare*)⁴⁰. Prima atestare a termenului este socotită a fi cea din *Noul Testament* (1648)⁴¹, iar sensul de „chimen” este propriu numai Transilvaniei.⁴² În privința etimologiei, părerile sunt unanime, termenul provenind din slavonul „molotri”⁴³.

În aceeași glosă explicativă „molotru” este asemănat cu „mărariul”, plantă erbacee (*Anethum graveolens*) din familia Umbeliferelor, cu flori galbene⁴⁴, probabil pentru caracteristicile comune: inflorescența galbenă. Îngrijorați că termenul „chemin” era prea savant pentru acea vreme, traducătorii au recurs la un regionalism, pe care l-au dublat cu un fitonim cunoscut de toți⁴⁵.

În privința etimologiei, termenul este inclus printre elementele autohtone, fiind comparat cu albanezul „mëraj”⁴⁶.

O altă pereche sinonimică din seria fitonimelor o prezintă: „isopul” și „trestia”. În *Evanghelia după Ioan*, cap. 19, vers. 29, p. 131^v/20 întâlnim următorul pasaj: „Iară un vas era acoloa, plin de oțăt, iară ei împlură bureatele de oțăt, cu isop rădicară-l la gura lui” (glosat marginal „trestie”).

Arbust cu flori de culoare albastru-închise (*Hyssopus officinalis*), cultivat la noi ca plantă ornamentală, **ISOPUL** se întrebuințează în medicina populară sub formă de ceai pentru calmarea durerilor de piept, reumatism ș.a.⁴⁷

Termenul este atestat în sec. al XVI-lea în *Palia de la Orăștie*, la Coresi în *Liturghier* și în *Cazania a II-a*⁴⁸ și a intrat în limbă prin filieră slavonă (isopû) din grecescul „ισσοπος”⁴⁹. „Isop” apare și în *Biblia*, 1688, p. 829.

Termenul „isop” este glosat marginal prin „trestie”. Plantă mult mai cunoscută la noi încă din sec. al XVI-lea (atestată în *Psaltirea Șcheiană*, *Evangheliarul slavo-român*, *Tetraevanghelul* lui Coresi, *Psaltirea slavo-română*, 1577, *Cazania a II-a*⁵⁰), intrată în limbă din slavonă (trestî), **TRESTIA** face parte din familia Gramineelor (actualmente Poaceae), dar crește în mediu acvatic. În acest caz nu poate fi vorba de o sinonimie botanică, ci mai

degrabă traducătorii, întâlnind termenul grecesc mai puțin cunoscut, l-au echivalat cu un termen mult mai răspândit și utilizat în tipăriturile anterioare.

O sinonimie interesantă prezintă perechea „mur-rug”: „Și zise Domnul, să ați avea credință ca un grăunț de muștariu, zicere-ați murului acestuia, zmulge-te și te sădește în mare...” (*Evanghelia după Luca*, cap. 17, vers.6, p. 93^r/11), glosat marginal „rugului”. Copăcel spinos din familia Rosaceelor, **MURUL** (*Rubus fruticosus*) face niște fructe care seamănă cu zmeura, dar de culoare mult mai închisă, ceea ce a făcut ca regional să fie confundat cu dudul (*Morus*), cu rugul (*Rubus caesius*) și cu sicomorul (*Ficus sycomorus*), nefiind atestat în texte mai vechi decât *Noul Testament* (1648)⁵¹. Sinonimul său **RUG** este mai cunoscut și are mai multe accepțiuni: cu sensul de „mărăcine, tulpină” este atestat la Coresi, în *Tetraevanghel*, cu sensul de „salcâm” e atestat în Banat⁵², cu sensul de „vrej” sau „viță” în Moldova⁵³, cu sensul de „măceș” în Transilvania⁵⁴. Edițiile ulterioare ale Bibliei traduc diferit termenul: *Biblia*, 1688, p. 804 „mur”, *Biblia Șaguna*, p. 79 „copaciu”, *Noul Testament*, 1917, p. 122 „dud”, *Biblia*, 1939, p. 180 și *Noul Testament*, 1995, p. 129 „sicomor”.

În schimb, în *Evanghelia după Marcu*, cap. 12, vers. 26, p. 57^v/20, în pasajul: „...au n-ați cetit în cartea lui Moisi, cumu-i grăi lui Dumnezeu den măceș zicând...” termenul „măceș” este redat în *Biblia*, 1688, p. 784 prin „rug”, în *Noul Testament*, 1995, p. 80, tot prin „rug”, dar cu o explicație foarte importantă: „când Dumnezeu i-a vorbit lui Moisi din lumina unui rug care ardea fără să se mistuie”⁵⁵.

E limpede că traducătorii bălgrădeni întâlnind în originalul latinesc „rubum” s-au gândit la varianta ardelenescă a lui „rug”, adică „măceș” (cuvânt neatestat în sec. al XVI-lea), neînțelegând și sensul cel vechitestamentar, adică un arbust arzând. În evanghelia următoare, cea a lui Luca, traducătorii au echivalat termenul latinesc „morus” (*Biblia Sacra*, p. 733 „arbori morio”) cu „mur”, dar l-au explicat prin „rug”, gândindu-se tot la sensul de „măceș”⁵⁶.

Pasajul din *Evanghelia după Matei*, cap. 23, vers. 23, p. 30^v/11, „... zeciuți minta, cimbrul și cheminul” este redat în *Evanghelia după Luca*, cap. 11, vers. 42, p. 84^v/11 prin „... zeciuți minta, ruta și toate legumile”. Punând textele în paralel, rezultă că traducătorii au înlocuit „cimbrul” cu „ruta”.

Plantă erbacee cu flori galbene, întrebuințată în medicină, **RUTA** (*Ruta graveolens*) este cunoscută mai ales în Banat și Transilvania de sud-vest⁵⁷ și sub denumirea de „virnaș”⁵⁸, iar în Maramureș (Moisei) cu sensul de „nalbă”⁵⁹.

Termenul „rută” este atestat pentru prima oară în *Noul Testament* (1648)⁶⁰ și este preluat în *Biblia*, 1688.

În privința etimologiei, părerea este aproape unanimă, provine din lat. „ruta”⁶¹.

În același pasaj citat mai sus „cheminul” din *Evanghelia după Matei* este înlocuit cu „toate legumile” în *Evanghelia după Luca*. Și termenul de „legume” cunoaște prima atestare tot în *Noul Testament* (1648), fiind preluat apoi și în *Biblia*, 1688⁶².

Pentru cei doi arbori exotici: „finic” și „smochin”, traducătorii n-au apelat la alte echivalente lexicale, întrucât erau atestate și cunoscute în textele din sec. al XVI-lea.

FINICUL, cu sensul de „curmal” și de „palmier”⁶³ este atestat în textele din sec. al XVI-lea (*Palia de la Orăștie*, *Tetraevanghelul* lui Coresi, *Psaltirea slavo-română*, 1577, *Cazania a II-a*⁶⁴ și este preluat în edițiile ulterioare ale Bibliei, chiar în cele moderne (*Biblia*, 1939, *Noul Testament*, 1972, *Noul Testament*, 1995)⁶⁵, deși dicționarele noi (DLRM și DEX) nu-l mai pomenesc.

SMOCHINUL, cu sensul de arbore (*Ficus carica*)⁶⁶, este cunoscut în sec. al XVI-lea în *Codicele Voroneșean*, *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu* (1551-1553), *Tetraevanghelul* lui Coresi, *Cazania a II-a*, *Palia de la Orăștie*⁶⁷.

În *Evanghelia după Luca*, cap. 19, vers.4, p. 95^v/14, traducătorii fac următoarea observație marginală la „smochin”: „alții zic că-i mur”.

Așa cum precizăm la începutul acestui capitol, nu totdeauna glosele joacă rolul unui incipient dicționar de sinonime. În cazul nostru, glosa vine să sublinieze circumspecția traducătorilor când trebuie să echivaleze unii termeni, fapt pentru care recurg la aceste formule: „unii zic...”, „alții zic...”, „noi am găsit în izvodul grecescu ...” etc. E posibil ca, în una din versiunile ce le aveau în față, în locul termenului pentru „smochin” să apară termenul corespunzător pentru „mur”⁶⁸. Aceasta cu atât mai mult cu cât în *Biblia Șaguna*, p. 81, întâlnim termenul „dud”, iar în *Noul Testament*, 1972, p. 189 „sicomor”, la fel ca și în *Biblia*, 1939, p. 1182 și *Noul Testament*, 1995, p. 132.

ALOIS, plantă exotică (decorativă) din familia Liliaceelor, cunoscută la noi sub numele de „fiere de urs” și „doftor”, pentru gustul ei amar, dar și pentru efectele ei terapeutice⁶⁹, este atestată o singură dată: „Veni și Nicodim ... aducând mestecătură de zmirnă și de alois ca la o sută de litre” (*Evanghelia după Ioan*, cap. 19, vers. 39, p. 132^f/10). Dicționarele mai noi (DLRM, DEX, DN) propun o etimologie latină, dar intrată la noi în limbă prin filieră franceză „aloes”, în timp ce Nouveau Petit Larousse, Paris, 1970, p. 34, consideră cuvântul intrat în limbă din grecescul „aloe”. În limba română, „alois” putea pătrunde direct fie din latină, fie din greacă, deoarece traducătorii au utilizat atât versiunea latină, cât și cea grecească a Bibliei, iar, în pasajele corespunzătoare, forma este „alois”⁷⁰.

Un termen botanic care merită o analiză aparte este **STĂLPAR**. Nu este glosat marginal, dar în textul traducerii ne întâlnim și cu sinonimele lui: „creangă” și „ramură”.

Cu sensul de „ramură verde, crenguță înfrunzită”, termenul este utilizat destul de des în *Noul Testament* (1648): „...face stâlpări mari...” (*Evanghelia după Marcu*, cap. 4, vers. 32, p. 45^v/24), „... tăia stâlpări de leamne ...” (*Evanghelia după Marcu*, cap. 11, vers. 8, p. 56^f/2), „... stâlpări de finic ...” (*Evanghelia după Ioan*, cap. 12, vers. 13, p. 122^v/5), reluat în aceleași pasaje și în *Biblia*, 1688. Termenul a circulat și în sec. al XVI-lea, fiind atestat în *Tetraevanghelul* lui Coresi și în *Cazania a II-a*⁷¹, iar în privința răspândirii este atestat în zona de nord a Transilvaniei, comuna Zagra (Bistrița Năsăud)⁷², în Țara Oașului⁷³, în Ciceu-Giurgești (Bistrița Năsăud), în Săcuieni (Cluj), în Moigrad (Sălaj)⁷⁴, în Țara Hațegului⁷⁵. G. Istrate mai menționează, după ALR, și alte zone unde ar circula cuvântul în discuție: zona Brașovului și zona Sucevei, dar crede că termenul a avut o arie mai largă de circulație⁷⁶. Totuși, aria de răspândire rămâne Transilvania de nord și de sud-vest, dovedind că termenul a avut o circulație regională.

Faptul că „stâlpării” apare în *Biblia*, 1688, dar și în „*Didahiile*” lui Antim Ivireanu se poate explica prin influența limbii *Noului Testament* (1648) asupra textelor muntenești, iar, pe de altă parte, prin faptul că învățații munteni au preluat din „stâlpării” numai sensul restrâns de „ramură verde” sau „creangă înflorită”; altfel nu s-ar putea explica utilizarea unui regionalism alături de un cuvânt cu o mare circulație în cadrul aceleiași fraze: „Alții merg înainte cu stâlpări și alții în urmă cu ramuri”⁷⁷.

Cu un sens oarecum apropiat de „stâlpăr” este **MLĂDIȚA**. Traducătorii bălgrădeni au folosit-o în *Evanghelia după Matei*, cap. 24, vers. 32, p. 32^f/17-18: „Când vor fi mlădițele lui tinere și mugurează, știți că aproape e vara”, dar într-o formulare pleonastică. Cunoscută în sec. al XVI-lea, cu o largă răspândire (Moldova, Țara Românească și Transilvania de sud-vest)⁷⁸, „mlădița” a fost înțeleasă corect de cărturarii bălgrădeni ca fiind faza premergătoare „stâlpărului”: vlăstarul înmugurit, față de ramura înverzită.

În privința etimologiei, există două păreri opuse: prima susținută de S. Pușcariu⁷⁹, acceptată de Candrea⁸⁰ și Tiktin⁸¹, preluată de unele dicționare⁸², și anume aceea că ar proveni din lat. „*stirparia”, iar cealaltă, susținută de I. Bărbulescu⁸³, G. Mihăilă⁸⁴, care

propune etimonul slavon „stlăpă”⁸⁵, în timp ce DLR⁸⁶ nu se pronunță în privința etimologiei, ci face o trimitere la „stălp”.

În stadiul actual al cunoștințelor este greu să ne pronunțăm asupra corectitudinii uneia sau alteia dintre păreri. Formulăm doar observația că dacă etimonul ar fi fost slavon, prezent și în bulgară, sârbă, slovenă, ucraineană⁸⁷, atunci ne-am fi așteptat ca termenul „stălp” să fie mult mai cunoscut și mai răspândit în zona de sud a țării, unde influența sud-slavă este mult mai puternică⁸⁸.

Traducătorii bălgrădeni au simțit că prin termenul de „stălp” trebuie să înțeleagă numai „ramura a creanga verde sau înflorită”, dovadă că în *Evanghelia după Matei*, cap. 13, vers. 33, p. 17^v/25 apelează la cuvântul „ramură”, dar cu sensul lui generic: “... cât vin păsările ceriului și încuibează spre ramurile lui”. La fel procedează și cu termenul „creangă”, cu valoare abstractă: „Iară de alte cranguri a credinței nu trebuia să scrie, pentru că șuma cărții lui nu poftia acealea” (*Predoslovie a cărții lui Iacov Apostol*, p. 174^v/16). În concepția învățaților ardeleni, seria „stălpari” – mlădiță – crangă⁸⁹ – ramurile” nu reprezintă un lanț de sinonimie perfectă, primul fiind socotit suficient de cunoscut în Transilvania pentru a mai fi explicat marginal.

Au fost identificate 15 fitonime, din care 4 (stălp, auă, poamă, rută), 3 (smochin, alois, finic) din terminologia exotică orientală și restul de 8 (strugure, mîntă, chemin, isop, trestie, mur, mlădiță, rug) din terminologia curentă, cunoscută de toți vorbitorii.

SIGLE

CADE -	1931, I. A. Candrea și Gh. Adamescu, <i>Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”</i> , București
DA -	(1913-1948), <i>Dicționarul limbii române</i> , Ed. Academiei Române, București
DEX -	(1975), <i>Dicționarul explicativ al limbii române</i> , Ed. Academiei Române, București
DLR -	(1965-1994), <i>Dicționarul limbii române</i> , serie nouă, Ed. Academiei Române, București
DLRLV -	Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu și Florentina Zgraon, 1987, <i>Dicționarul limbii române literare vechi (1640-1780). Termeni regionali</i> , Ed. Șt. și Encicl., București
DLRM -	1958, <i>Dicționarul limbii române moderne</i> , Ed. Academiei Române, București
DR -	(1920-1948), „Dacoromania”, Revista „Muzeului Limbii Române”, Cluj, tom. I-X
TDRG -	(1895-1925), H. Tiktin, <i>Dicționarul român-german</i> , vol. I-III, București

Bibliografie

1. NATALIA TRANDAFIRESCU, *Fitonimele atribuite dacilor în lucrările lui Dioscorides și Pseudo Apuleius (I), Capitolul I. Fitonimele-generalități: Fitonimele în limba română*, în *Lumea veche*. Revistă de umanioare, nr. 1, Buc., 1997, p. 25-50, cu o bogată bibliografie; Marian Niță, *Plantele și animalele întâlnite în Sfânta Scriptură*, în MO, XLIII (1991), 2, p. 34-35.
2. G. IVĂNESCU, *Elemente maramureșene în limba tipăriturilor lui Coresi*, în *Studii și cercetări științifice, filologie*, Iași, X (1959), fasc. 1-2, p. 25; I. Gheție, *Banatul și textele rotacizante*, în LR, XXXI (1982), 3, p. 240.
3. I. NUȚĂ, *Precizări privind semantismul și răspândirea teritorială a unor cuvinte latine din terminologia viticolă: auă, băuruscă, poamă*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, Iași, 27, 1979-1980, p. 145.
4. B. P. HAȘDEU, *Cuvinte den bătrâni*, I, 1983, p. 263; T. Cipariu, *Crestomația sau aneacte literare*, în *Opere*, ed. îngrijită de Carmen Panfil, vol. I, Buc., 1987, p. 337.
5. I. NUȚĂ, lucr. cit., p. 145; TDRG, II, p. 126; DLRLV, p. 60.
6. A. SCRIBAN, *Dicționarul limbei românești*, Iași, 1939, p. 137; L. Șăineanu, *Dicționarul universal al limbii române*, 1925, p. 44; CADE, p. 99.
7. I. NUȚĂ, lucr. cit., p. 145.
8. G. IVĂNESCU, lucr. cit., p. 25.
9. I. NUȚĂ, lucr. cit., p. 146.
10. DLRLV, p. 226; DLR, VIII, 3, p. 888-889; CADE, p. 960.
11. Glosele marginale nu se limitează numai la explicații de tip sinonimic, ci fac completări necesare în afara textului original.
12. Pentru sensurile ulterioare ale lui "poamă", vezi I. Nuță, lucr. cit., p. 147.
13. I. NUȚĂ în *Un cuvânt de origine autohtonă strugur(e)*, în LR, XXVIII (1979), 5, p. 505-509 face un istoric al problemei etimologiei cuvântului, susținând originea autohtonă a termenului; mai prudente, unele dicționare: CADE, Șăineanu nu dau etimologia, iar altele: DLRM, DEX, DLR dau etimologie necunoscută.
14. AL. BORZA, *Dicționar etnobotanic*, cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România, EARSR, Buc., 1968, p. 757.
15. AL. CIHAC, *Dictionnaire diétymologie daco-romane*, vol. I, Éléments latins comparés avec les autres langues romanes, Frankfurt/Main, 1870, p. 166.
16. v. *Dacoromania*, IV₂, p. 1263.
17. L. ȘĂINEANU, *Dicționar universal al limbii române*, 1925, p. 397.
18. H. TIKTIN, *Dicționar român-german*, Buc., vol. II, 1911, p. 988.
19. CADE, p. 777.
20. p. 502.
21. p. 539.
22. VI, p. 389.
23. L. TAMÁS, *Etymologisch-historisches Wörterbuch de Ungarischen Elemente in Rumänischen*, Budapesta, 1967; v. și recenzia lui N. Mihăescu la acest dicționar în *Revue Roumaine de Linguistique*, XII (1967), 3, p. 260.
24. *Influența greacă asupra limbii române (pe baza ALR). Împrumuturi directe din bizantină*, în *Analele Universității "Al. I. Cuza" Iași*, secțiă III, tom III (1966), fasc. 1, p. 13.
25. *Dicționar de cuvinte călătoare*, Buc., 1978, p. 94.
26. V. ARVINTE, lucr. cit., p. 15.
27. FL. DIMITRESCU, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Ed. Științ., Buc., 1967, p. 65.
28. I. GHEȚIE, *Istoria limbii române literare*, Ed. Șt. și Encicl., Buc., 1978, p. 95; *Nouveau Testament interlinéaire grec/français*, Swindon, 1993, p. 112 pentru "mentă apare termenul grecesc "idysamon"; v. și *Novum Testamentum Graece et Latine*, Stuttgart, 1990, p. 66.
29. V. ARVINTE, lucr. cit., p. 15; ALR, III, h. 655.
30. DR, VII, p. 117; v. și recenzia lui N. Mihăescu din RRL, XII (1967), 3, p. 260 la dicționarul lui L. Tamás.
31. V. ARVINTE, lucr. cit., p. 18.
32. DA, I₂, p. 408; S. Pușcariu, DR, IV, p. 1405-1406; DLRM, p. 144.
33. GH. MIHĂILĂ, *Dicționar al limbii române vechi* (sf. sec. X – încep. sec. XVI), Ed. Enciclop. Rom., Buc., 1974, p. 86; I. Bărbulescu, *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, Buc., 1929, pp. 131, 159, 251, 257.
34. DA, I₂, p. 358; CADE, p. 257; DLRM, p. 139; *Flora R. S. R.*, Buc., vol. VI, 1958, p. 465.
35. DA, I₂, p. 358; CADE, p. 258; DLRM, p. 140; DEX, p. 146.

36. AL. ROSETTI, *Istoria limbii române de la origini până în sec. al. XVII-lea*, Ed. pentru lit., Buc., 1968, p. 230; A. Scriban, *Dicționarul* ..., p. 269; CADE, p. 257; DEX, p. 146; Al. Graur, *Dicționar* ..., p. 43.
37. L. ȘĂINEANU, *Dicționarul* ..., p. 124.
38. AL. BORZA, *Dicționarul* ..., p. 260.
39. *Flora R. S. R.*, vol. V, 1957, p. 140, 143; CADE, p. 706.
40. DLR, VI, 827.
41. Idem.
42. ALEXIU VICIU, *Colinde din Ardeal. Datini de Crăciun și credințe populare*. Culegere de anotațiuni și glosar, București – Leipzig – Viena, 1914, p. 202 semnaleză cuvântul cu sensul de “chimîn” în com. Clopotiva – Hațeg.
43. Pentru întreaga problemă vezi I. Bărbulescu, lucr. cit., p. 227-230.
44. *Flora R. S. R.*, vol. VI, 1958, p. 531.
45. MAGDALENA GEORGESCU, *Cea mai veche listă cu nume românești de plante*, în LR, XXX (1981), 1, p. 16, semnaleză termenul în Ms. BAR 2456, copiat de ieromonahul Serafim de la Mănăstirea Bistrița (Ț. Rom.) la sf. sec. al XVII-lea, traducând slavonul “kopâr”. Având în vedere cele expuse la “cimbru” ne întrebăm dacă traducătorii bălgrădeni n-au comis totuși o greșeală când au glosat “cheminul” cu “măriariul”, glosa respectivă potrivitându-se mai bine “cimbrului”.
46. G. IVĂNESCU, *Istoria limbii române*, Ed. Junimea, Iași, 1980, p. 256.; DLR, VI, p. 256; DLRM, p. 485; DEX, 531.
47. v. AL. BORZA, *Dicționar etnobotanic* ..., p. 86.
48. FL. DIMITRESCU, *Contribuții* ..., p. 165; “Issopom” din textul *Liturghierului* lui Coresi are sensul de plantă care curăță petele, de săpunioară sau săpunel și reproduce forma slavă: issopom; Al. Mares, *Liturghierul lui Coresi*, EARSR, Buc., 1969, Introducere, p. 108.
49. E. MUNTEANU, *Studii de lexicologie biblică*, Iași, 1995, p. 81; v. și Al. Graur, *Dicționar* ..., p. 75.
50. FL. DIMITRESCU, *Contribuții* ..., p. 233.
51. DLR, VI, p. 999.
52. I. MĂRII, *Note lexicale*, în CL, XXII (1977), 2, p. 191.
53. DLR, IX, p. 597.
54. L. ȘĂINEANU, *Dicționarul* ..., p. 551; Al. Țiplea, *Poezii populare din Maramureș*, în AAR, mem. sect. lit., tom XXVIII (1905-1906), Buc., 1906, p. 527.
55. În *Biblia Sacra*, p. 712 e folosit “rubum”, care a dat în l. română “rug”, cu sensul de arbust; pentru “rug”, cu sensul de “grămadă de lemne care ard”, etimonul este lat. “rogus”; *Dicț.* ..., p. 1141.
56. În privința originii cuvântului, majoritatea dicționarelor indică o etimologie necunoscută (Șăineanu, CADE, DLRM, DEX, DLR), doar Titkin, p. 936 și Scriban, *Dicționarul* ..., p. 783 s-au gândit la o etimologie maghiară “Máthias”, prin derivare regresivă. vezi și Al. Borza, *Dicționar etnobotanic* ..., p. 149, unde se dau toate variantele lexicale regionale.
57. DLRLV, p. 252.
58. A. SCRIBAN, *Dicționarul* ..., p. p. 1144; CADE, p. 1089; DLRM, p. 730; DLR, p. 640; Al. Borza, *Dicționar etnobotanic* ..., p. 301; Gh. Chivu, E. Buză, A. Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, Buc., Ed. Șt., 1992, p. 310.
59. V. ARVINTE, I. URSU, M. BORDEIANU, *Glosar regional*, EARSR, Buc., 1961, p. 61
60. DLRLV, p. 252, Gh. Chivu și colab., *Dicționarul împrumuturilor* ..., p. 310.
61. Comentând părerea lui O. Densușianu privind etimologia slavă sau germană a lui “rută”, G. Istrate în *Un moment important în istoria limbii române literare: Noul Testament de la Bălgrad (1648)*, în MMS, XLVIII (1972), p. 757 propune o etimologie maghiară, deoarece termenul a circulat mai mult în Transilvania și era cunoscut autorilor *Lexiconului de la Buda*.
62. În *Biblia Sacra*, p. 728 apare “omne obus” cu sensul de “orice fel de legume”; G. Guțu, *Dicționar latin-român*, Ed. Șt. și Encicl., Buc., 1983, p. 831; traducătorii au utilizat forma latină “legumen”, care era cunoscută în limba vorbită, în locul lat “obus, -i”, pe care limba română nu l-a moștenit din cauza corpului fonetic redus, la fel cum s-a întâmplat cu lat. “eo, ire”, înlocuit cu “mergo, -ere”.
63. AL. BORZA, *Dicționar etnobotanic* ..., p. 129.
64. FL. DIMITRESCU, *Contribuții* ..., p. 156.
65. vezi GH. CHIVU, *O variantă* ..., în LR, XLIV (1995), 9-12, p. 445-453.
66. Pentru fructele sale “smochine” traducătorii au preferat termenul “poame”; vezi mai sus.
67. FL. DIMITRESCU, *Contribuții* ..., p. 223.
68. *Novum Testamentum Graece et Latine*, Stuttgart, 1990, p. 222: “sycomorean”(gr.), “sycomorum” (lat.).
69. *Flora R.S.R.*, vol. VIII, Ed. Academiei, Buc., p. 259.
70. *Biblia Sacra*, p. 757; *Novum Testamentum Graece et Latine*, Stuttgart, 1990, p. 314.
71. FL. DIMITRESCU, *Contribuții* ..., p. 225.
72. G. ISTRATE, *Originea limbii române literare*, Ed. Junimea, Iași, 1981, p. 67; G. Istrate și A. Turculeț, *Cercetări dialectale în județul Bistrița-Năsăud*, în *Fonetica și Dialectologie*, VII (1971), p. 224.

73. I. A. CANDREA, *Graiul din Țara Oașului*, Buc., 1907, p. 52; *Antologie de folclor din județul Maramureș*, vol. I, Baia Mare, 1980, p. 547.
74. V. BIDIAN, D. LOȘONȚI, GR. RUSU, *Note lexicale și etimologice*, în CL, XXXIII (1988), 1, p. 23.
75. O. DENSUSIANU, *Graiul din Țara Hațegului*, Buc., 1915, p. 286.
76. G. ISTRATE, *Originea ...*, p. 67.
77. G. ISTRATE, în *Locul Didahiilor lui Antim Ivireanu în istoria limbii române literare*, în MMS, LII (1976), 5-6, p. 378, crede că este vorba de o exprimare tautologică în limba veche, iar Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu în *Istoria limbii române literare*. Vol. I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea, Ed. Minerva, Buc., 1971, p. 189 îl socotesc element popular.
78. DLRLV, p. 190.
79. *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. I. Lateinisches Element. Heidelberg, 1905, p. 151.
80. CADE, p. 1206.
81. *Dicționar român-german*, vol. III, p. 1496.
82. DLRM, p. 802; DEX, p. 894.
83. I. BĂRBULESCU, *Individualitatea ...*, p. 137.
84. *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*. Studii lexico-semantic, EARPR, Buc., 1960, p. 40.
85. A. SCRIBAN în *Dicționarul ...*, p. 1244 propune un etinom bulgar "stulpar".
86. DLR, X₅, p. 1612.
87. GH. MIHĂILĂ, lucr. cit., p. 40.
88. GH. MIHĂILĂ, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, Ed. Did. și Ped., Buc., 1973, p. 14.
89. A. SCRIBAN în *Dicționarul ...*, p. 360 arată că în nord se pronunță "creangă", iar în Moldova de sud "crangă".